

Sosyal Bilgilerin Temelleri

Editör:

Cihan KARA

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Cihan KARA

SOSYAL BİLGİLERİN TEMELLERİ

ISBN 978-605-241-574-0

DOI 10.14527/9786052415740

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2019, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşabilmektedir.

I. Baskı: Mart 2019, Ankara

Yayın-Proje: I. Tual Şekercigil
Dizgi-Grafik Tasarım: Eda Şanal
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Tarcan Matbaacılık Yayın. San. - Murat Tarcan
İvedik Cad. No: 417
Yenimahalle/Ankara
Tel: 0312 384 34 35
Faks: 0312 384 34 37

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 25744

iletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖNSÖZ

Son yıllarda pek zikredilmese de değerler eğitimi üzerinden ahlâk eğitimine yaklaştığı kolayca anlaşılacak olan sosyal bilgiler alanında öğretim programları güncellenmeye devam etmektedir. 2018’de yenilenen sosyal bilgiler öğretim programında “Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir..” denilmektedir. Birey sosyal bilgilerin ilgi alanına-özellikle değerler söz konusu olduğunda- ancak başka kişiler, gruplar, örgütler ve kurumlarla ilişki halinde bulunurken girmektedir. Sosyal bilgiler alanının temellerini işte her ne kadar birbirine zıt gibi görünse de her ikisi de eş zamanlı ortaya çıkan bu bireyselleşme ve sosyalleşme kavramları oluşturmaktadır. Ünlü sosyal bilgiler eğitimcisi Edgar Bruce Wesley’in belirttiği gibi “sosyal bilgilerin can damarı ilişkilerdir. Özellikle insanlar arasındaki ilişkilerdir” Bu ilişkilerin Sosyal Etki vasıtasıyla Benlik ve Tutum kavramları üzerinden insan davranışını nasıl etkilediği sosyal psikoloji alanında iyi bilinmektedir. Çünkü bilginin varoluş temeli toplumdur. Bilgi temelinde sosyaldir. Ahlâk da sosyaldir bilerek ve isteyerek yaptığımız tercihlerimizi etkilediği için bu böyledir. Dolayısıyla duyuşsal alanda “bir değere adanmışlık, kişilik haline getirme” basamaklarını hatırlatan temel değerler esasında ahlâkla ilişkilendirilmeden anlaşılabilir sosyal ortamlarda uygulanmadan da öğretilemez. Eğitimci ve felsefi kişiliğiyle ülkemizde bunu ilk görenlerden biri olan Büyük Atatürk’ün kendi yazdığı Türkiye’deki ilk sosyal bilgiler eseri kabul edebileceğimiz Medeni Bilgiler kitabındaki ifadesiyle “Ahlâk’ın ‘milli ve sosyal’ olduğunu söylemek... aynı zamanda ahlâkın kutsal sıfatını da tanımak” olacaktır. “Ahlâk kutsaldır; çünkü, aynı değerde eşi yoktur ve başka hiçbir tür değerle ölçülmez” aynen vatan, bayrak ve milletin birliği kavramlarında olduğu gibi. Aristo gibi erdemli vatandaşın ancak erdemli bir sosyal ekosistemde-rejimde ortaya çıkabileceğine inanan Atatürk’e göre “sultanlık korkuya ve tehdide dayandığı için korkak, alçak, sefil ve rezil insanlar yetiştirir. Cumhuriyet ahlâki fazilete dayanan bir idare olduğu için namuslu insanlar yetiştirir. Aradaki fark bunlardan ibarettir.” Atatürk burada hem kişisel bütünlük-karakterin hem de milli varlık ve birliğin temelini “medeni bilgiler” dediği sosyal bilgiye ve sosyal değerlere dayanan bu kutsal sosyal ahlâki konumlandırmıştır. Kuşkusuz bu sosyal ahlâkın tesis edilmesinde bilişsel hedeflerden daha az önemli olmamak üzere duyuşsal becerileri, duygusal zekayı, sosyal becerileri, sosyal yetkinlik ve ahlaki kimlik gibi bilimsel kavramların veya öğrenme çıktılarının sosyal bilgiler eğitimi açısından konum, önem ve doğurguları ilk defa bu kitapta vurgulanmaktadır. Sosyal bilgiler eğitimcileri etkin demokratik doğru kararlar verebilen bilinçli iyi vatandaşlar yetiştirme hedefine ancak bu tür bilimsel teori ve kavramlarca yönlendirilen pratik uygulamaların; ve

bu uygulamaların somut sonuçlarıyla zenginleştirilen kuram ve pratiklerin yeni sentezleriyle ulaşılabileceklerdir. Bu amaca mütevazı bir hazırlık olarak 10 ayrı üniversiteden 14 akademisyen tarafından telif edilen bu eser aşağıda içeriği kısaca özetlenen 10 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde sosyal bilgiler alanında dünyadaki son gelişmeler ve yeni yaklaşımlar ele alınmaktadır. Örneğin klasik Vatandaşlık Aktarımı, Sosyal Bilim ve Yansıtıcı Araştırma olarak sosyal bilgiler sınıflamasının ötesinde Destekli Sosyal Eleştiri ve Kişisel Gelişim olarak sosyal bilgiler öğretim yaklaşımları tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde 2005 ve 2018'de uygulamaya konulan sosyal bilgiler öğretim programlarının Bilgi Beceri, Kavram ve Değerler gibi alanlarda karşılaştırması yapılmaktadır.

2018 sosyal bilgiler öğretim programlarının temel eğitim ve duyuşsal öğrenmeler bağlamında ele alındığı üçüncü bölümde bireyselleşme ve sosyalleşme arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek yeni programın 18 değerinin de bireyselleşme ve sosyalleşmeye dönük grup normları olduğu tespiti yapılmaktadır. Bu bağlamda sosyal ilişkilerin temelinde yer alan ve sahada yeterince üzerinde durulmayan Sosyal Biliş, Tutum, Benlik ve Uyum gibi şema ve süreçlerin yeri, önemi ve sosyal bilgiler eğitimi için doğurgularının da ayrıca vurgulandığı belirtilmelidir. Bireyselleşme ve sosyalleşme sürecini etkileyen Duyuşsal Beceriler, Duyuşsal Zekâ, Sosyal Beceri, Sosyal Yetkinlik, Ahlâki Kimlik gibi öğrenme çıktıları kapsamında kavramsallaştırılmıştır. Öte yandan ABD ve Britanya'daki duyuşsal öğrenme becerilerinin öğretimi hakkında da okuyucuya bilgi verilmektedir.

Dördüncü bölümde sosyal bilgiler felsefe ilişkisi, bilim, felsefe, sosyoloji ve eğitim arasındaki karmaşık ilişkiler gözden kaçırılmadan ama ağırlıklı bir akademik üsluptan da kaçınarak sade ve anlaşılır bir üslupla ortaya konmaya çalışılmıştır. Felsefe bilim ilişkisi, bilim felsefesi, bilim sosyolojisi, bilgi felsefesi (epistemoloji, gnoseoloji, bilgi teorisi-kuramı), bilgi sosyolojisi birbirleriyle ilişkisel bir bağlamda tanıtıldıktan sonra bu temel üzerinde tesis edilen veya edilmesi icap eden sosyal bilgiler eğitimi ile felsefe ve sosyoloji ilişkisi izah edilmektedir.

Tarih ve sosyal bilgiler eğitimi ilişkisinin incelendiği beşinci bölümde tarih bilincinin önemine özellikle vurgu yapılmaktadır. Tarih disiplini ile sosyal bilgiler alanının ilişkisi 2018 öğretim programıyla irtibatlı olarak bilinçli iyi vatandaş yetiştirme odaklı ele alınmaktadır.

Coğrafya eğitimi ve sosyal bilgiler eğitiminin çok yönlü ilişkilerinin ayrıntılı olarak çalışıldığı altıncı bölümde insan, coğrafya ve vatandaşlık bilincinin küreselleşen dünyada ayrılmaz bir içiçelikle var olduğu açıklanmaktadır. Bu manada coğrafya okuryazarlığına da dikkat çekilmektedir.

Vatandaşlık eğitimi ve sosyal bilgiler eğitimi ilişkilerinin incelendiği yedinci bölümde demokrasi eğitiminin gerekliliği küresel vatandaşlık ve dijital vatandaşlık kavramları ve yeterlikleriyle anlatılmaktadır. Dijital vatandaşlık eğitimi günümüzde vatandaşlık eğitiminin bir parçası haline geldiği için dolayısıyla ilkokul ve ortaokulda vatandaşlık eğitiminden doğrudan sorumlu olan sosyal bilgiler eğitimcilerine düşen görevler bu bölümde izah edilmektedir.

Sekizinci bölümde dünyayı küresel bir köy halinde getiren hatta Arap Baharı örneğinde de görüleceği üzere yalnızca sosyal, kültürel ve hukuki değişimlerin değil aynı zamanda büyük politik devrimlerin vasıtasına dönüşen günümüz iletişim ve gittikçe tekelleşen güdümlü geleneksel medyasının yanında daha bağımsız ve eşitlikçi görünüm veren İnternet üzerindeki bloglar, sosyal ağ siteleri, microblogging, forum, wiki, podcasting, videocasting sosyal işletmeler ve sanal dünyaları içeren sosyal medya üzerinde durulmaktadır. Medya okuryazarlığı ve iletişim alanının temel kavramlarının sosyal bilgiler programı ile ilişkisinin ve bu bağlamda sosyal bilgiler eğitimcilerinin yapması gerekenlerin de altı çizilmektedir. Dokuzuncu bölümde Farklı mekân ve zamanlarda yaşayan insan topluluklarının, kültür ve yaşam biçimlerini inceleyen antropoloji ve geçmiş dönemlerde yaşamış insan topluluklarının kültürel ve toplumsal düzenlerini, günümüze kadar gelebilen maddi kalıntılara dayanarak araştıran, arkeoloji disiplini hem birbirleriyle hem de sosyal bilgiler eğitimi ve programı ile ilişkili olarak incelenmeye çalışılmıştır. Kişilerin de ülkelerin de bağımsızlıklarının temeli olan ekonominin ve biliminin sosyal bilgiler eğitimi ve programıyla olan ilişkisinin çok yönlü olarak gözden geçirildiği onuncu bölümle kitap sona ermektedir.

Sosyal Bilgilerin Temelleri kitabımızın yazılmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza, kitabın mizanpajı ve basılması sürecinde yardımcı olan Sayın Servet Sarıkaya şahsında tüm Pegem Akademi ailesine şükranlarımı sunarım.

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Cihan KARA

Ocak 2019

ARTVİN

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Cihan KARA

- 1. Bölüm: Sosyal Bilgilere Evrensel ve Ulusal Düzeyde Genel Bakış:
Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler İlişkisi**
*Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILINÇ
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*
- 2. Bölüm: 2018 Sosyal Bilgiler Programı'nın Değerlendirilmesi**
*Dr. Öğr. Üyesi Cengiz TAŞKIRAN
Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*
- 3. Bölüm: Temel Eğitimde Sosyal Bilgiler Öğretimi
Sosyal Bilgiler Dersinde Duyuşsal Öğrenmelerin Yeri ve Önemi**
*Dr. Öğr. Üyesi Kerem COŞKUN
Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*
- 4. Bölüm: Sosyal Bilgiler Felsefe-Sosyoloji İlişkisi**
*Dr. Öğr. Üyesi Cihan KARA
Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*
- 5. Bölüm: Sosyal Bilgiler ve Tarih İlişkisi**
*Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Birol BULUT
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*
- 6. Bölüm: Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Coğrafya İlişkisi**
*Prof. Dr. Ali MEYDAN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*
- 7. Bölüm: Vatandaşlık ve Sosyal Bilgiler İlişkisi**
*Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TOPKAYA
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Arş. Gör. Mehmet ŞENTÜRK
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat, Eğitim Fakültesi*

8. Bölüm: Sosyal Bilgilerde İletişim ve Medya

Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Uzman Ayşe TOSUN

Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

9. Bölüm: Sosyal Bilgiler Eğitimi Antropoloji ve Arkeoloji İlişkisi

Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah EZER

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Arş. Gör. Ülkü ULUKAYA ÖTELEŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

10. Bölüm: Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Ekonomi İlişkisi

Dr. Öğr. Üyesi Murat Bayram YILAR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

İÇİNDEKİLER

Önsöz	iii
Bölümler ve Yazarları.....	vii

1. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLERE EVRENSEL VE ULUSAL DÜZEYDE GENEL BAKIŞ: SOSYAL BİLİMLER VE SOSYAL BİLGİLER İLİŞKİSİ

Giriş.....	1
Konuyla İlgili Temel Kavramlar	2
Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Öğretiminin Tarihsel Gelişim Süreci	2
Evrensel Düzeyde Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Öğretimi.....	3
Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Öğretimi	3
Sosyal Bilgiler ile Sosyal Bilimler Arasındaki İlişki	6
Sosyal Bilgiler Eğitiminde Temel İlkeler	7
Sosyal Bilgiler Eğitiminde Temel Yaklaşımlar	8
Vatandaşlık veya Kültür Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Eğitimi	8
Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler Eğitimi	9
Yansıtıcı Araştırma Olarak Sosyal Bilgiler Eğitimi	9
Destekli Sosyal Eleştiri Olarak Sosyal Bilgiler Eğitimi.....	9
Kişisel Gelişim Olarak Sosyal Bilgiler Eğitimi.....	9
Sosyal Bilgiler Eğitiminin Temel Amaçları Nelerdir?.....	10
Niçin Sosyal Bilgiler Eğitimine İhtiyacımız Var?	14
Sonuç.....	15
Değerlendirme Soruları.....	16
Kaynaklar.....	19

2. BÖLÜM

2018 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Giriş.....	21
Sosyal Bilgiler Dersinin Özel Amaçları	22
Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Temel Yaklaşımı	24
Öğrenme Alanları.....	25
Beceriler.....	25
Ara Disiplinler	27
Değerler	28
Kavramlar	29

Sonuç.....	30
Değerlendirme Soruları.....	31
Kaynaklar.....	33

3. BÖLÜM

TEMEL EĞİTİMDE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DUYUŞSAL ÖĞRENMELERİN YERİ VE ÖNEMİ

Giriş.....	35
Bireyselleşme ve Sosyalleşme Sürecinin Önemi.....	36
Bireyselleşme ve Sosyalleşme Sürecinde Gelişen Olgular.....	36
Sosyal Biliş.....	36
Tutum.....	37
Benlik.....	37
Uyum.....	37
Sosyal Bilgiler Öğretimi Bağlamında Bireyselleşme ve Sosyalleşme Sürecini Etkileyen Duyuşsal Öğrenme Çıktıları.....	38
Duygusal Zekâ.....	38
Duygusal Okuryazarlık.....	40
Sosyal Beceri (Social Skills).....	42
Sosyal Yetkinlik (Social Competence).....	42
Ahlâki Kimlik.....	44
Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta Duyuşsal Öğrenme Çıktılarının Becerilerinin Öğretimine Bir Bakış.....	46
Değerlendirme Soruları.....	48
Kaynaklar.....	50

4. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLER FELSEFE-SOSYOLOJİ İLİŞKİSİ

Giriş.....	53
Felsefe Nedir?.....	54
Felsefe Bilim İlişkisi.....	57
Bilim Felsefesi.....	59
Bilim Sosyolojisi.....	60
Bilgi Felsefesi (Epistemoloji, Gnoseoloji, Bilgi Teorisi).....	60
Bilgi Sosyolojisi.....	61

Sosyal Bilgiler Felsefe İlişkisi	63
Sonuç.....	66
Değerlendirme Soruları.....	68
Kaynaklar.....	70

5. BÖLÜM SOSYAL BİLGİLER VE TARİH İLİŞKİSİ

Giriş.....	73
Tarih Nedir?	73
Sosyal Bilgiler ve Tarih İlişkisi	75
Tarih Bilgisi mi? Tarih Bilinci mi?.....	82
Sonuç.....	84
Değerlendirme Soruları.....	85
Kaynaklar.....	86

6. BÖLÜM SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ VE COĞRAFYA İLİŞKİSİ

Giriş.....	87
Sosyal Bilgiler Programı	88
Sosyal Bilgiler Dersi	90
Coğrafya Eğitiminin Önemi	91
Sosyal Bilgiler Eğitimi Coğrafya İlişkisi	95
Sonuç.....	98
Özet	99
Değerlendirme Soruları	100
Kaynaklar.....	101

7. BÖLÜM VATANDAŞLIK VE SOSYAL BİLGİLER İLİŞKİSİ

Giriş.....	103
Vatandaşlık Kavramı.....	104
Vatandaşlık Eğitimi	106
Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitiminin Gerekliliği	109
Küresel Vatandaşlık.....	110
Dijital Vatandaşlık.....	113

Vatandaşlık Eğitiminde Sosyal Bilgiler Öğretmeni.....	117
Tartışma-Sonuç.....	119
Değerlendirme Soruları.....	120
Kaynaklar.....	122

8. BÖLÜM SOSYAL BİLGİLERDE İLETİŞİM VE MEDYA

Giriş	125
İletişimin Tanımı ve Önemi.....	125
İletişim Süreci, Öğeleri ve Sınıflandırılması	126
Sözlü-Yazılı ve Sözsüz İletişim.....	126
Yüz yüze ve Araçlı (Uzaktan) İletişim	126
Soğuk-Sıcak Araçlarla Yapılan İletişim	127
Eğitimde İletişim	127
Medya Okuryazarlığı	128
Geleneksel Medyadan Sosyal Medyaya Geçiş.....	129
Sosyal Medya Özellikleri ve Türleri	131
Sosyal Bilgiler Öğretiminde İletişim ve Medya	132
Sosyal Bilgiler Öğretimi.....	132
Sosyal Bilgiler Öğretimi İletişim ve Medya İlişkisi	133
Sosyal Bilgiler Öğretim Programında İletişim ve Medya.....	134
Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Amaçlarında İletişim ve Medya	134
İletişim ve Medya İle İlgili Öğrenme Alanları ve Kazanımlar.....	135
İletişim ve Medya Becerileri.....	136
Sonuç	137
Değerlendirme Soruları.....	139
Kaynaklar.....	141

9. BÖLÜM SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ANTROPOLOJİ VE ARKEOLOJİ İLİŞKİSİ

Giriş.....	145
Antropoloji Bilimi ve Antropolojinin Dünyadaki Gelişimi	146
Antropolojinin Türkiye'deki Gelişimi	148
Sosyal bilgiler Eğitimi ve Antropoloji.....	149
Arkeoloji Bilimi ve Dünyadaki Gelişimi	153

Arkeolojinin Türkiye'deki Gelişimi	155
Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Arkeoloji	156
Sonuç.....	161
Değerlendirme Soruları.....	162
Kaynaklar.....	165

10. BÖLÜM **SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ VE EKONOMİ İLİŞKİSİ**

Giriş.....	168
Ekonomi	169
Sosyal Bilgiler Dersi ve Ekonomi İlişkisi.....	171
Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Ekonomi.....	175
Özel Amaçlar.....	176
Öğrenme Alanları.....	177
Kazanımlar	178
Kavramlar	182
Değer ve Beceriler	183
Özet	186
Değerlendirme Soruları.....	189
Kaynaklar.....	192
Yazarlar Hakkında.....	195

1. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLERE EVRENSEL VE ULUSAL DÜZEYDE GENEL BAKIŞ: SOSYAL BİLİMLER VE SOSYAL BİLGİLER İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILINÇ
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

GİRİŞ

Toplumun çağın gereklerine uygun bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip olması sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınma için en temel gereksinimdir (Kılınç, 2018, s.3). Günümüzün teknoloji çağında algılar, gelenekler, düşünceler, bilgiler ve uygulamalar çok hızlı şekilde değişikliğe uğrayabilmektedir.

Sosyal Bilgiler dersini öğrenciler genelde sevimsiz, sıkıcı ve yetişkinler dünyasına ait bilgilerin ezberlendiği bir ders olarak görmekteydi (Ata, 2009, s.34). Son yıllarda sosyal bilgiler programlarında yapılan değişiklikler, öğretim yöntem, tekniklerinin çeşitli ve etkili olmasıyla sosyal bilgiler dersine öğrencilerin bakış açısında değişiklikler gözlenmektedir. Sosyal Bilgiler dersinin temel misyonu Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, vatanını ve milletini seven, etken, üretken niteliklere sahip iyi vatandaş yetiştirmektir. Eğitim uygulamaları ülkeler ve coğrafi bölgeler bazında farklı uygulamalara sahne olsa da evrensel düzeyde eğitim hedefleri devlete ve millete sadık iyi yurttaşlar yetiştirmektir.

Gelişmiş diye nitelenen ülkelerde; içerik öğretimli eğitim sistemlerinden, eğitimi sorgulamaya, araştırmaya, üretime, buluş yapmaya yönelik proje tabanlı disiplinler arası eğitime yönelme vardır (Kösterelioğlu & Kılınç, 2018, s.111). Ülkemizde de bu doğrultuda Sosyal Bilgiler dersi öğrenme alanlarında başarının artması için; *tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ile insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konuları bütünleştirilmiş olarak ele alınmalı ve konular disiplinler arası yaklaşımla öğretilmelidir (MEB, 2018, s.10).*

Konuyla İlgili Temel Kavramlar

Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır: insanın oluşturduğu kültürel yapılar hiçbir zaman tek bir anlam yüklenmez. Bu doğrultuda konunun anlaşılabilmesi için genel ifadeler yoluyla tanımlamalar yapmaya çalışılacaktır.

Eğitim: Eğitimle ilgili birçok farklı tanım yapılmaktadır. En genel anlamda eğitim; fiziksel uyarılar sonucu bireyde istendik yönde davranış değişikliği meydana getirme süreci olarak tanımlanabilir (Sönmez, 1998, s.13).

Öğretim: Yine eğitimde olduğu gibi öğretimin de değişik tanımları oldukça çoktur. En genel manada öğretim; teşkilatlı ve düzenli olarak genellikle öğretim kurumunda, öğretmenler tarafından bilgi aktarılması ve öğretilmesi çalışmalarının tümüdür (Akyüz, 2018, s.2).

Bilim: Gerçeğin bir bölümü üzerinden kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bu süreç sonunda elde edilen değişken bilgiler olarak ifade edilebilir. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere bilim gerçeğin tümüyle ilgilenmez (Sönmez, 1998, s.1).

Sosyal Bilim: İnsan tarafından ortaya konan gerçeğin kanıtlamaya dayalı süreç sonunda elde edilen değişken bilgiler denilebilir. Bu tanımın en önemli vurgusu sosyal bilimlerin insan tarafından oluşturulmasıdır. Bilimin özelliğinde ifade edildiği gibi sosyal bilimler gerçeğin tamamıyla ilgilenmeyip gerçeğin bir kısmıyla ilgilenir (Sönmez, 1998, s.3).

Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi'ne göre (NCSS) sosyal bilgilerin en kapsamlı tanımı ise şu şekildedir: *Sosyal Bilgiler, vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak için, sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan çalışma alanıdır. Okul Programı içinde sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimleri, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerin alınarak sistematik ve eşgüdümlü, bir çalışma alanı oluşturulmasını hedefler* (Safran, 2008, s.5).

Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Öğretiminin Tarihsel Gelişim Süreci

Sosyal bilgiler eğitiminin ne zaman başladığı bilinmemektedir. Sosyal bilgiler insan ve yaşamıyla ilgilendiği için insanlığın en eski döneminde var olduğu ifade edilebilir. Eski çağlarda eğitimde görülen tarih Çin, İsrail ve Roma'da; Coğrafya Roma'da; yurttaşlık bilgisi İsrail'de; hukuk Roma'da sosyal bilgilerin bünyesinde olan sosyal bilimlerdir. Sosyal Bilgilerin ilk kez sosyal bilgiler adı altında okullarda okutulmasını Fransız düşünür Condorcet savunmuştur. Bunun sonrasında sosyal bilgiler, sosyal bilgiler dersi adı altında ilk kez 1916 yılında sosyal bilgilerin doğuş merkezi ABD'de kullanılmıştır (Safran, 2008, s.11).

Evrensel Düzeyde Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Öğretimi

1783'te Birleşik Amerika Devleti kurulduğunda, Birleşik Amerika halkının eğitim durumu olumsuzdu. Bundan dolayı Birleşik Devletler vatandaşlarının eğitilmeleri gerekmektedir. Benjamin Franklin ve diğer etkili vatandaşlar, öğrencilerde vatanseverlik ve milliyetçi değerler duygusu geliştirecek bir eğitim sisteminin gerekliliğini dile getirdiler ve bu kişiler ahlaki eğitim, vatandaşlık eğitimi konusunda toplumun bilinçlenmesinde katkı sundular (url 1). Sosyal bilgiler eğitiminin evrensel düzeyde gelişimine genel olarak bakıldığında;

Sosyal Bilimler Eğitimin Ortaya Çıkışı: Saxe sosyal çalışmaların temellerinin 1820'lerde Büyük Britanya'da ortaya çıktığını ve hızla Birleşik Devletler ve diğer ülkelere yayıldığını ifade etmiştir (url 1).

Sosyal Bilgiler dersi; Türkiye, ABD, Japonya, Güney Kore, Kanada ve Avustralya'da okutulmaktadır. Bununla beraber İngiltere'de olduğu gibi sosyal bilgiler bütüncül bir disiplin anlayışı yerine tek disiplin olarak vatandaşlık, tarih ve coğrafya olarak okutulmaktadır (Safran, 2008, s.12).

Sosyal Bilimler Ders Kitaplarının Sosyal Bilimler Eğitimine Etkisi: ABD'de 1880'den önceki ders kitaplarında tarihsel mitlerle ahlaki ve vatansever değerler, ahlaki öyküler ve hatta dinsel öyküler bulunmaktaydı. Coğrafya ders kitapları okullarda yer almaktaydı. Jedidiah Morse ilk Amerikan coğrafyacıydı. Morse Amerika Birleşik Devletleri'nin coğrafyasını bazı detaylarıyla sundu. Temel olarak ilkökul türü okullar için kullanılan bu ders kitabı, bir tarih ve ülkeler tarihini içeriyordu. 1788 baskısında ise, ABD'nin tarihi ders kitaplarına eklendi. 1784 ve 1830 arasında ilkokullarda öğretilen çoğu coğrafya, aynı zamanda bir tarih çalışmasını da içeriyordu. Tarih, 1830'lu yıllara kadar ABD'de okullarda geniş bir şekilde yer almamıştır. Ancak o zamandan önce, bazı özel okullarda ve akademilerde bulundu. John McCulloch, 1787'de yazdığı tarih kitabı Amerikan tarihinde ilk ders kitabıydı. 1821 ve 1851 arasında, William Channing Woodbridge'in coğrafya ders kitapları da Amerika Birleşik Devletleri'nde popülerdi (url 1).

Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Öğretimi

Sosyal Bilgilerin tanımında da ifade edildiği gibi konusu insan ve yaşam olan sosyal bilgilerin Türkler'de, Türklerin tarih sahnesine çıkış sürecinden itibaren var olduğu söylenebilir.

Sosyal Bilgiler kapsamındaki disiplinler Osmanlı'da ilk kez 1876-1909 yıllarında II. Abdülhamid döneminde ilköğretim ders kitaplarında yer almıştır. 1909 İttihat Terakki Dönemi'nde Osmanlılık ve İslamcılık ideolojileri yerine Türkçü-

lük siyasetinin benimsenmesiyle bu dönemden sonra ders programlarının özünde değişiklikler yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'ne baktığımız zaman 1926, 1936, 1948 programlarında sosyal bilgiler disiplinlerinden tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri yer almıştır. Bu programların ve derslerin 2017-2018 programında yer alan sosyal bilgilerin disiplinler arası yaklaşım tarzıyla öğretilmesi gerektiği tezi vurgusuyla aynıdır (Öztürk & Otluoğlu, 2005, s.15). Sosyal bilgiler programında 1948'den sonra 1968, 1985-1988 yıllarında değişiklik yapılmış ayrıca 1992, 1998, 2004-2005 yıllarında öğretim programlarında düzenlemesi yapılmış (Akdağ, 2009, s.14) yakın tarihimizde de sosyal bilgiler programları 2018 yılında değişikliğe uğramıştır.

Sosyal Bilgiler Dersi, ilk kez 1962 yılı İlkokul Program taslağında Toplum ve Ülke İncelemeleri adı altında disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmiştir. 1968 İlkokul Programında ise Sosyal Bilgiler adını almıştır (Öztürk & Otluoğlu, 2005, s.16-17). Sosyal Bilgiler dersi orta okullara ise 1970-1971 yıllarında deneme niteliğinde almıştır (Akdağ, 2009, s.14). Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Öğretim Programları, Sosyal Bilgileri doğası bakımından ABD'deki programlardan farklı olmakla birlikte dersin uygulanışı aşamasında büyük farklılıklar olmuştur (Öztürk & Otluoğlu, 2005, s.16-17).

Sosyal Bilgiler derslerinin 2000'li yıllara kadar programlardaki gelişim seyri şu şekilde özetlenebilir:1926 yılında *Hayat bilgisini önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bunda da önemli rolü haftalık ders saatinde hayat bilgisinin dört saat olduğu belirtilerek, hayat bilgisi "öğretimin bel kemiği" olarak tanımlanmaktadır. Malumat-ı Vataniye dersi ise Yurt Bilgisi olarak değiştirilerek 4. sınıfta iki saat, 5. sınıfta ise bir saat olarak görülmektedir 1936 programında toplu öğretim ilkelerine bağlı kalınmakla beraber üçüncü sınıfın sonuna doğru, öğrencilerin olayları ve cisimleri bilimsel kurallara göre inceleme kabiliyetlerini arttırmak amacıyla, hayat bilgisi dersleri derce derece gruplara ve dallara ayrılmak istenmiştir. Bununla birlikte hayat bilgisi ders saatlerinin arttığı görülmekle beraber bu dönemde tarih ve coğrafya dersleri, ders çizelgesinde ikişer saat olarak yer almaktadır. 1948'de yurt bilgisi dersinin adı yurttaşlık bilgisi diye değiştirilmiştir. İlkokul programında tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi adlarıyla yer alan bağımsız ve sosyal bilgiler kapsamına giren dersler 1962 tarihli İlkokul Programı Taslağı'nda "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında birleştirilmiştir. 1968 tarihli İlkokul Programı'nda ise bu dersin adı 'sosyal bilgiler' olmuştur. 1968'de sosyal bilgiler ders saati 4. sınıfta beş saat 5.sınıfta dört saattir. Sosyal bilgiler 1970 ve 71 tarihli Ortaokul Programında tek disiplin anlayışı terk edilerek, disiplinler arası yaklaşıma göre yeniden yapılandırılmıştır 1985 yılında ortaokullardaki sosyal bilgiler dersinin kaldırılması ve yerine milli tarih, milli coğrafya, vatandaşlık bilgileri diye üç ayrı dersin konulması 6. 7. ve 8. sınıflarda*

sosyal bilgilerin gelişimine son vermiştir. 2005-2006 öğretim yılında tüm ilköğretim okullarında uygulamaya konulmuş olan sosyal bilgiler programı ise sosyal bilgiler anlayışını yansıtmıştır. 12 yıllık zorunlu eğitim ile ortaokul sosyal bilgiler ders saatlerinde bir değişiklik olmazken en büyük değişiklik, 5. sınıf sosyal bilgiler derslerine sınıf öğretmenleri girerken model ile birlikte sosyal bilgiler derslerine sosyal bilgiler öğretmenlerinin girmeye başlamasıdır (Çatak, 2015, s.91).

Sosyal bilgilerin öğretim programlarında ağırlığı olan vatandaşlık disiplini devletin resmî ideolojisini genç kuşaklara aktarma görevini üstlenmiştir (Yazıcı, 2012, s.670). Bu doğrultuda Türkiye’de vatandaşlık eğitimi Türk Eğitim Sisteminin laik bir millet inşa etmenin kuruluş felsefesine ne derecede bağlı olduğunu ya da ne ölçüde uzaklaştığını gösteren hassas bir ölçüm aracı olarak görülebilir (Şen, 2017, s.5).

Bu gelişmelerle beraber, sosyal bilgiler eğitiminde 2018’de güncellenen programlarda; sosyal bilgilerin özünde olan disiplinler arası bakış, etkin vatandaşlık, değerler eğitimi kapsamının genişlemesi, teknoloji gelişimine paralel çağa ayak uyduran dijital vatandaşlık kavram ve konuları dikkat çekici özellikle programlarda yer almıştır.

Sosyal bilgiler eğitiminin yüksek öğretim kısmına bakıldığında; Türkiye’de sosyal bilgiler öğretmenleri üniversitelerin Eğitim Fakülteleri bünyesinde Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dallarında, alanına hâkim, eleştirel düşünen, yaratıcı, problem çözme becerisine sahip, bilgi teknolojilerini kullanan, pedagojik anlayışa sahip olarak disiplinler arası bir bakış açısıyla yetiştirilmeye çalışılmaktadır (url 2). Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Daları kaliteli sosyal bilgiler öğretmenleri yetiştirmek için şu ilkeleri kendilerine rehber edinmişlerdir:

- Alanla ilgili tüm yenilikleri ve gelişmeleri ve yayınları yakından izlemek,
- Sosyal Bilgiler çatısı altındaki disiplinleri kapsamlı şekilde öğretebilmek,
- Sosyal bilim disiplinlerinin kazanımlarını sosyal bilgiler dersi içerisinde nasıl daha etkili verilebileceğini araştırmak,
- Sosyal Bilgiler öğretiminde ilgili yöntem ve teknikleri çok iyi bilen öğretmen adayları yetiştirmek,
- Türk Milli Eğitiminin genel amaçları doğrultusunda Atatürk İlkelerine bağlı sosyal bilgiler öğretmeni yetiştirmek,
- Sosyal Bilgiler eğitimi ve öğretimi ile ilgili yeniliklere açık, bilgi teknolojilerini iyi kullanan sosyal bilgiler öğretmenleri ve akademisyenler yetiştirmek (url 2).